

ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΩΝ ΤΥΜΒΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ανάμεσα στα σύγχρονα χωριά Παλατίτσια και Βεργίνα έχει εντοπιστεί ένα σημαντικό νεκροταφείο της Βεργίνας: το νεκροταφείο των τύμβων. Στο χώρο αυτό έχουν αποκαλυφθεί ταφικοί τύμβοι, οι οποίοι ανήκουν στην πρώιμη εποχή του σιδήρου, ενώ ένας μικρότερος αριθμός χρονολογείται στους ελληνιστικούς χρόνους.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρώτος ο Leon Heuzey επεσήμανε τη θέση του νεκροταφείου των τύμβων (Φωτ. 1). Κατά το έτος 1940 χάρη στις εργασίες κατασκευής του οδικού δικτύου Βέροιας – Παλατίτσια εντοπίστηκε το βόρειο πέρας του νεκροταφείου. Το 1950 ο καθηγητής Μανόλης Ανδρόνικος επισκέφθηκε την περιοχή και συνέλεξε αρχαιότητες. Την επόμενη χρονιά το 1951 διενήργησε μικρή δοκιμαστική ανασκαφή. Το 1952 συνεχίστηκαν οι ανασκαφικές έρευνες και την δαπάνη της ανασκαφής ανέλαβε η Αρχαιολογική Εταιρεία και το 1953 ενίσχυσε οικονομικά την προσπάθεια αυτή και η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Κατά τα έτη 1960 και 1961 πραγματοποιήθηκε μεγάλης έκτασης ανασκαφή από τον Έφορο Αρχαιοτήτων της περιοχής κ. Φώτιο Πέτσα, η οποία συνδέθηκε με το έργο κατασκευής της νέας οδού, η οποία συνέδεε το φράγμα του Αλιάκμονα με την Μελίκη. Η νέα αυτή οδός διέσχιζε σε όλο το πλάτος το νεκροταφείο από Δ. προς Α.

Συνολικά ο καθηγητής Ανδρόνικος ανέσκαψε 32 τύμβους, ενώ ο Φώτιος Πέτσας, Έφορος Αρχαιοτήτων της περιοχής ανέσκαψε 75 τύμβους.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Είναι δύσκολο να δοθεί ο ακριβής αριθμός των υπαρχόντων τύμβων, αλλά πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι υπήρχαν περισσότεροι από 500. Από τις ανασκαφές προκύπτει ότι οι τύμβοι μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: 1. Τύμβοι, που περιέχουν ταφές μόνο της πρώιμης εποχής του σιδήρου, 2. Τύμβοι, που χρησιμοποιούνται δεύτερη φορά κατά τους ελληνιστικούς χρόνους. Μάλιστα σε μερικούς από αυτούς κάποιοι προγενέστεροι τάφοι έμειναν εντελώς ανέπαφοι, ενώ σε κάποιους άλλους κατεστράφησαν εντελώς και 3. Τύμβοι, οι οποίοι κατασκευάστηκαν εξ αρχής στη διάρκεια των ελληνιστικών χρόνων.

Το μέγεθος των τύμβων ποικίλλει τόσο κατά τη διάμετρο, όσο και κατά το ύψος. Υπάρχουν κάποιοι, που έχουν διάμετρο μικρότερη των 10 μ. και ύψος μόλις 50 εκ., άλλοι δε φθάνουν το ύψος των 2μ. και διάμετρο 20μ. Οι περισσότεροι πάντως έχουν διάμετρο 14 – 16 μ. και ύψος 1 – 1.50μ. Πρέπει να σημειωθεί ότι αρκετοί με το χρόνο έχουν χάσει το μεγαλύτερο μέρος του ύψους τους, ενώ αντίθετα απέκτησαν μεγαλύτερη διάμετρο. Αυτό συνέβη λόγω της εντατικής καλλιέργειας. Η μορφή της περιοχής του νεκροταφείου μετεβλήθη από την κατασκευή του οδικού δικτύου, το οποίο διέσχιζε σε όλο το πλάτος το χώρο από τα ανατολικά προς τα δυτικά. Έτσι το μεγαλύτερο μέρος των απομεινάντων τύμβων βρίσκεται πλέον νοτίως της οδού, ενώ λιγότεροι, αλλά σημαντικότεροι τύμβοι βρίσκονται βόρεια αυτής, κείμενοι εντός καλλιεργήσιμων αγρών.

Η πυκνότητα των τύμβων δεν ήταν αυτή καθ' αυτή σε όλη του την έκταση του νεκροταφείου. Στο νότιο τμήμα του υπάρχουν αρκετοί μεμονωμένοι και κάποιες αραιές συστάδες τύμβων. Την ίδια εικόνα συναντούμε και στο βόρειο τμήμα του. Αντίθετα στο μεγαλύτερο τμήμα του νεκροταφείου, το κεντρικό, οι τύμβοι είναι

πυκνότετοι, σε πολλές δε περιπτώσεις αποτελούν σύνολο εφαιπτομένων μεταξύ τους τύμβων. Ο καθηγητής Μανόλης Ανδρόνικος έσκαψε τους τύμβους της βόρειας πλευράς του νεκροταφείου, επειδή σύμφωνα με την εκτίμησή του εκεί βρίσκονταν οι αρχαιότεροι και κατά συνέπεια έμειναν ανέπαφοι από μεταγενέστερες χρήσεις. Στο βόρειο τμήμα διακρίνονται συστάδες 3 έως 8 τύμβων παρακείμενοι, ενίοτε δε και εφαιπτόμενοι μεταξύ τους. Ο Ανδρόνικος θεωρεί ότι οι συστάδες αυτές ανήκαν σε κοινωνικές ομάδες, οι οποίες είχαν στενούς δεσμούς μεταξύ τους. Επειδή κάθε τύμβος κάλυπτε πολλές ταφές ο Ανδρόνικος υποθέτει ότι ανήκει σε μια οικογένεια, η συστάδα δε σε μεγαλύτερη συγγενική ενότητα, γένος κατά πάσα πιθανότητα.

Μέσα σε κάθε τύμβο είχαν γίνει πολλές ταφές. Έχουν βρεθεί τύμβοι με 4 – 5 ταφές και άλλοι με περισσότερες από 15. Από τα ευρήματα συνάγεται ότι στον ίδιο τύμβο υπάρχουν τόσο ανδρικές, όσο και γυναικείες ταφές. Μάλιστα οι γυναικείες ταφές είναι σχεδόν διπλάσιες από τις ανδρικές, κάτι φυσικό, αν σκεφτούμε ότι σε παλαιότερες εποχές η θνησιμότητα των γυναικών ήταν πολύ υψηλή. Μερικοί από τους τύμβους έχουν μια κυκλική κρηπίδα από πέτρες που μαρτυρεί φροντίδα για επιμελέστερη κατασκευή ή ακόμη για ακριβέστερο καθορισμό του ταφικού χώρου. Αυτές οι παρατηρήσεις οδηγούν στο συμπέρασμα πως το νεκροταφείο ανήκει σε μια κοινωνία καλά οργανωμένη.

Κυριαρχεί το έθιμο του ενταφιασμού, λόγω του γεγονότος ότι ελάχιστα δείγματα καύσης έχουν εντοπιστεί έως τώρα. Δεν διατηρήθηκαν οι σκελετοί των νεκρών κι αυτό οφείλεται στη σύσταση του χώματος των τύμβων, καθώς τα μόνα υπολείμματα ήταν τα δόντια. Μια ακόμη παρατήρηση είναι ότι οι νεκροί θάβονταν σε απλούς λάκκους είτε μέσα στην επίχωση του τύμβου είτε βαθύτερα από το αρχικό έδαφος. Σε λίγες περιπτώσεις συναντούμε μία απλή λίθινη κατασκευή και σε αρκετές άλλες ο νεκρός τοποθετείται μέσα σε μεγάλα πιθάρια.

Η αρχή του νεκροταφείου πρέπει να τοποθετηθεί λίγο πριν την 1η χιλιετηρίδα, η δε διάρκειά του υπολογίζεται για πάνω από τρεις αιώνες. Η έκταση και η διάρκεια του νεκροταφείου μαρτυρούν την ύπαρξη ακμαίου οικισμού, ο οποίος δημιουργήθηκε στα τέλη του 11ου αι. π.Χ. και διατηρήθηκε για πολλούς αιώνες. Απο τις ανασκαφές των ταφών προκύπτει ότι ο οικισμός αυτός γνώρισε ιδιαίτερη ακμή ιδίως κατά τον 9ο αι. π.Χ., όταν χρονολογούνται και οι πλουσιότερες ταφές.

Από τις ανδρικές ταφές μπορούμε να πληροφορηθούμε μονάχα για τον οπλισμό, καθώς προκύπτει ότι όλοι οι άνδρες δεν ήταν ομοιόμορφα οπλισμένοι, στοιχείο, που δηλώνει βασικά κοινωνική διάκριση (**Φωτ.: 2 – 63**). Όλα τα όπλα ήταν σιδερένια (μαχαίρια, ξίφη, δόρυ). Σαφής κοινωνική και οικονομική διάκριση μαρτυρούν και οι γυναικείες ταφές, μερικές από τις οποίες ήταν πλουσιώτατες, ενώ άλλες περιείχαν λίγα μόνο κοσμήματα. Ασυνήθιστα πλούσια και ιδιότυπα είναι τα κοσμήματα που βρέθηκαν στη θέση της κεφαλής και τα οποία πιθανώς στερεώνονταν επάνω σε κάποιο κάλυμμα της κεφαλής δερμάτινο ή από ύφασμα. Εκτός από αυτά στην κεφαλή υπήρχαν δακτύλιοι που κοσμούσαν πιθανότατα πλοκάμους μαλλιών, ενώ άλλοι «σφηκωτήρες», ενίοτε χρυσοί, στόλιζαν ασφαλώς τις άκρες των πλοκάμων. Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου τον λαιμό κοσμούσε περιδέραιο από ψήφους σαρδίου, ενώ σε φτωχότερες ταφές οι ψήφοι ήταν λίγες και κοκκάλινες. Κόσμημα λαιμού χάλκινο δεν ήταν άγνωστό αλλά ήταν σπάνιο. Το πιο συνηθισμένο κόσμημα, που είχε λειτουργική χρήση ήταν οι οκτώσχημες πόρπες, που βρίσκονται στη θέση των ώμων. Σε κάποιες περιπτώσεις βρέθηκαν δαχτυλίδια χεριών και μικρές πόρπες σε διάφορα σημεία του σώματος.

Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζουν κάποια χάλκινα αντικείμενα, που βρέθηκαν σε λίγες ταφές. Πρόκειται για τριπλούς διδύμους πέλεκεις από λεπτό χάλκινο έλασμα. Σε όλες τις περιπτώσεις βρέθηκαν στη θέση των ώμων σαν να ήταν προσαρτημένοι

σε κάποιο ξύλινο στέλεχος, που το κρατούσε στο χέρι της η νεκρή. Οτι αυτοί οι πέλεκεις αποτελούν κάποιο διακριτικό σύμβολο, ιερό ή κοσμικό μπορούμε να το θεωρήσουμε σχεδόν βέβαιο, αν μάλιστα συνδυαστεί με το γεγονός ότι οι ταφές στις οποίες βρέθηκαν ήταν από τις πλουσιότερες. Ένα ακόμη εντυπωσιακό εύρημα ήταν ένα διάδημα από λεπτό χάλκινο έλασμα, πλάτους 0.075 μ. με διακόσμηση ομόκεντρων κύκλων, που σχηματίζονται με στιγμές, που έγιναν με χτύπημα από την εσωτερική πλευρά. Στο κέντρο υπάρχει μεγαλύτερος κύκλος με εγγεγραμμένο σταυρό. Το κόσμημα αυτό ερμηνεύεται ως ηλιακό σύμβολο. Το διάδημα στερεωνόταν στην κεφαλή με ταινία, που περνούσε κάτω από το σαγόνι και ήταν διακοσμημένη με μικρά χάλκινα καρφάκια.

Μοναδική για τον ελληνικό χώρο είναι η μορφή του νεκροταφείου. Αν και ο ταφικός τύμβος είναι γνωστός στην Ελλάδα ήδη από τους πρωτοελλαδικούς ή μεσοελλαδικούς χρόνους, εξακολουθούν να κατασκευάζονται τύμβοι καθ'όλη τη διάρκεια των επόμενων ιστορικών περιόδων. Αυτό σημαίνει ότι ακολουθούσαν μια πρακτική, ένα έθιμο, την καταγωγή του οποίου πρέπει να ανζητήσουμε εκτός Ελλάδος.

Διαφορετική εικόνα παρέχει η κεραμική του νεκροταφείου. Το μεγαλύτερο ποσοστό είναι αγγεία χειροποίητα, τα οποία ακολουθούν σχήματα προερχόμενα από την εγχώρια παράδοση. Εκτός αυτών βρέθηκαν αρκετά τροχήλατα αττικά πρωτογεωμετρικά, αλλά και κάποια παραδείγματα ραβδωτής και εγχάρακτης κεραμικής, τα οποία πιθανότατα ανήκουν σε ξένη κεραμική παράδοση, ίσως του βορειότερου ευρωπαϊκού χώρου.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι οι πρώτοι κάτοικοι του οικισμού της Βεργίνας εγκαταστάθηκαν στην περιοχή στα τέλη της 11ης εκατονταετίας. Πρόκειται για ντόπια φύλα, που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Μακεδονίας και ανέπτυξαν βαθμιαία οικονομική δραστηριότητα. Ο καθηγητής Μανόλης Ανδρόνικος αναγνωρίζει στα ντόπια αυτά πανάρχαια φύλα τους Φρύγες. Στη χώρα τους εγκαθίστανται στην αρχή της χιλιετίας οι δωριείς Μακεδόνες, που διαβαίνουν τον Αλιάκμονα, τα Πιέρια και δημιουργούν την νέα τους πατρίδα.

ΣΥΝΟΨΗ

Το νεκροταφείο των Τύμβων της Βεργίνας είναι ένας από τους σπουδαιότερους αρχαιολογικούς χώρους της Μακεδονίας, μοναδικός για τον πλούτο της κεραμικής, των χαλκών και σιδηρών ευρημάτων της πρώιμης εποχής του σιδήρου. Κάθε τύμβος κάλυπτε περισσότερες ταφές, προσανατολισμένες κατά κανόνα στο κέντρο του, οι οποίες θα πρέπει να ανήκαν σε μέλη της ίδιας οικογένειας. Η πυκνότητα των τάφων, αλλά και τα πλούσια κτερίσματα μαρτυρούν ότι οι Αιγές ήταν ήδη στα πρώιμα αυτά χρόνια ένα πλούσιο και πολυάνθρωπο κέντρο. Οι γνωστοί μακεδονικοί τύμβοι ελληνιστικών χρόνων μπορούν να ερμηνευθούν ως συνέχεια των τύμβων αυτών, που μας δίνουν τα δείγματα του πανάρχαιου ταφικού εθίμου των Μακεδόνων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική

- Φ. Πέτσας, Ανασκαφή αρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης 1960/1, ΑΔ 17, 1961 – 1962, Χρονικά Α΄, 218 – 288, πίν. 92 – 153.
- Φ. Πέτσας, Ανασκαφή αρχαίου νεκροταφείου Βεργίνης, ΑΔ 18, 1963, Χρονικά Β΄2, 217 – 232, πίν. 257 – 262.
- Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα Ι. Το νεκροταφείο των τύμβων*, Αθήνα 1969.
- Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες*, Αθήνα 1988.
- Στ. Δρούγου, *Βεργίνα. Τα πήλινα αγγεία της μεγάλης τούμπας*, Αθήνα 2005.
- Α. Κοτταρίδη, Η αρχόντισσα του Τάφου ΑΖVII των Αιγών, σε: *ΉΡΙΓΚΙΠΙΣΣΕΣ΄ της Μεσογείου στην αυγή της Ιστορίας*, Αθήνα 2012, 70–81.
- Α. Braüning – I. Kilian-Dirlmeier, *Die eisenzeitlichen Grabhügel von Vergina. Die Ausgrabungen von Photis Petsas 1960-1961*, Mainz 2013.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφική έρευνα εις Βεργίνα Βέροιας, *ΠΑΕ* 1952, 211 – 259.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή νεκροταφείου Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1953, 141 – 158.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφική έρευνα εις την περιοχήν του νεκροταφείου της Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1957, 73–75.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή νεκροταφείου Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1958, 90 – 95.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή νεκροταφείου Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1959, 59–70.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή νεκροταφείου Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1960, 95–103.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή νεκροταφείου Βεργίνης, *ΠΑΕ* 1961, 90–94.
- Μ. Ανδρόνικος, Ανασκαφή Βεργίνας, *ΠΑΕ* 137, 1981 Α, (1983), 55–61, πίν. 63–68.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

- Φωτ. 1:** Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής Βεργίνης (κατά Heuzey) (*ΠΑΕ* 1952, παρένθετος πίν. 1)
- Φωτ. 2:** Τύμβος Α (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 2)
- Φωτ. 3:** Οι πίθοι Α1 και Α2 (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 3)
- Φωτ. 4:** Ο πίθος Α3 (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 4)
- Φωτ. 5:** Ο πίθος Α2 ως ανευρέθη (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 5)
- Φωτ. 6:** Η ταφή του πίθου Α3 (αναπαράσταση επι τη βάσει των παρατηρηθέντων στοιχείων) (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 6)
- Φωτ. 7:** Τάφος ΑΙ (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 7)
- Φωτ. 8:** Ο τύμβος Α μετά την ανασκαφή (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 8)
- Φωτ. 9:** Τύμβος Β (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 9)
- Φωτ. 10:** Τύμβος Γ (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 10)
- Φωτ. 11:** Ο τύμβος Γ μετά την ανασκαφή (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 11)
- Φωτ. 12:** Λάκκος τύμβου Γ. Κάτοψη και τομή (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 12)
- Φωτ. 13:** Τύμβος Δ (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 13)
- Φωτ. 14:** Ο τύμβος Δ μετά την ανασκαφή (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 14)
- Φωτ. 15:** Το αγγείο Δ, ως ευρέθη (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 15)
- Φωτ. 16:** Σκελετός Δ και Η (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 16-17)
- Φωτ. 17:** Τύμβος Ε (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 18)
- Φωτ. 18:** Τάφος ΕΙ κάτωψη (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 19)
- Φωτ. 19:** Τάφος στο δυτικό τμήμα του τύμβου Ε (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 20)
- Φωτ. 20:** Τάφος του δυτικού τμήματος του τύμβου Ε (κάτοψη και τομές) (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 21)

- Φωτ. 21:** Ο τάφος στο βόρειο τμήμα του τύμβου Ε (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 22)
- Φωτ. 22:** Αγγεία (*ΠΑΕ* 1952, 214, εικ. 23 – 29)
- Φωτ. 23:** Μετάλλινα αντικείμενα και άλλα κοσμήματα (*ΠΑΕ* 1952, 253, εικ. 30)
- Φωτ. 24:** Τύμβος Ζ (*ΠΑΕ* 1953, 141, εικ. 1)
- Φωτ. 25:** Κάτοψη και Τομή τύμβου Ζ (*ΠΑΕ* 1953, 142, εικ. 2)
- Φωτ. 26:** Ελληνιστικός τάφος στο κέντρο του τύμβου Ζ (*ΠΑΕ* 1953, 143, εικ. 3)
- Φωτ. 27:** Τμήμα του περιβόλου του τύμβου Ζ (*ΠΑΕ* 1953, 143, εικ. 4)
- Φωτ. 28:** Ταφή πίθου Ζδ (*ΠΑΕ* 1953, 144, εικ. 5)
- Φωτ. 29:** Πρόχοι (*ΠΑΕ* 1953, 145, εικ. 6)
- Φωτ. 30:** Ευρύστομα αγγεία (*ΠΑΕ* 1953, 146, εικ. 7)
- Φωτ. 31:** Χαλκά κοσμήματα (*ΠΑΕ* 1953, 147, εικ. 8)
- Φωτ. 32:** Σιδηρά όπλα (*ΠΑΕ* 1953, 147, εικ. 9)
- Φωτ. 33:** Τύμβος Η. Κάτοψη και τομή (*ΠΑΕ* 1953, 148, εικ. 10)
- Φωτ. 34:** Ο περίβολος του τύμβου Η (*ΠΑΕ* 1953, 149, εικ. 11)
- Φωτ. 35:** Ελληνιστικά αγγεία τύμβου Η (*ΠΑΕ* 1953, 150, εικ. 12)
- Φωτ. 36:** Τύμβος Ι. Κάτοψη και τομές (*ΠΑΕ* 1953, 150, εικ. 13)
- Φωτ. 37:** Κάτοψη και τομές (*ΠΑΕ* 1953, 151, εικ. 14)
- Φωτ. 38:** Ο τάφος του τύμβου Ι μετά την αποκάλυψη (*ΠΑΕ* 1953, 152, εικ. 15)
- Φωτ. 39:** Η κλίνη του τάφου του τύμβου Ι (*ΠΑΕ* 1953, 153, εικ. 16)
- Φωτ. 40:** Ο εν τύμβω Ι ανευρεθείς Κυπριακός αμφορέυς (*ΠΑΕ* 1953, 154, εικ. 17)
- Φωτ. 41:** Τύμβος Κ (*ΠΑΕ* 1953, 155, εικ. 18)
- Φωτ. 42:** Αγγεία διάφορα (*ΠΑΕ* 1953, 156, εικ. 19)
- Φωτ. 43:** Λάρναξ τύμβου Μ (*ΠΑΕ* 1957, πίν. 24α)
- Φωτ. 44:** Περίβολος τύμβου Λ (*ΠΑΕ* 1957, πίν. 24β)
- Φωτ. 45:** Ανθεμωτή επίστεψη στήλης (*ΠΑΕ* 1957, πίν. 24γ)
- Φωτ. 46:** Ανατολικό ήμισυ περιβόλου τύμβου Λ (*ΠΑΕ* 1957, πίν. 25α)
- Φωτ. 47:** Δυτικό ήμισυ περιβόλου τύμβου Λ (*ΠΑΕ* 1957, πίν. 25β)
- Φωτ. 48:** Ο Τύμβος Ν (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 67α)
- Φωτ. 49:** Κοσμήματα της ταφής Ν IV (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 67β)
- Φωτ. 50:** Χαλκούν «ομφάλιον» της ταφής Ν IV (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 68α)
- Φωτ. 51:** Η ταφή Ν Χ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 68β)
- Φωτ. 52:** Κοσμήματα της ταφής Ν Χ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 69α-β)
- Φωτ. 53:** Ψήφοι της ταφής Ν Χ και πόρπες της ταφής Ν ΙΧ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 70α – β)
- Φωτ. 54:** Ψέλλιον της ταφής Ν Χ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 71α)
- Φωτ. 55:** Ο τάφος Ν ΙΙΙ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 71β)
- Φωτ. 56:** Το αλάβαστρο Ν20 & το κύπελλο Ν28 (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 72α – β)
- Φωτ. 57:** Ξίφος της ταφής Ν ΧVΙΙΙ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 72γ – δ)
- Φωτ. 58:** Η ταφή Ν ΧΙV (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 72δ)
- Φωτ. 59:** Μαχαιρίδια σιδερένια των τάφων Ν VΙΙΙ και Ν ΧΙV (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 73α)
- Φωτ. 60:** Ο κρατηρίσκος Ν 36 (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 73β)
- Φωτ. 61:** Το αγγείον Ξ9 & Η πρόχους Ο 1 (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 74α – β)
- Φωτ. 62:** Ταφή γυναικός μετά κοσμημάτων και κομβίων (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 74γ)
- Φωτ. 63:** Ο τύμβος Ρ και ο τάφος Ρ ΙΙ (*ΠΑΕ* 1958, πίν. 75α – β)